

ZORAN MIŠKOVIĆ
SRPSKA KULTURNA, SPORTSKA I ZANATLIJSKA DRUŠTVA U OSIJEKU

Izdavač:



kulturni i znanstveni centar **MILUTIN MILANKOVIĆ**
культурни и научни центар **МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ**
cultural and scientific center **MILUTIN MILANKOVIĆ**

Za izdavača:

Đorđe Nešić

Recenzenti:

akademik Velimir Ćerimović
dr. sc. Milan Ivanović

Urednik:

Zdenko Samaržija, prof.

Lektor i korektor:

Nikola Živković, prof.

Korektor za engleski jezik:

Igor Najdert, univ. bacc. philol. angl. et univ. bacc. philol. croat.

Fotografije i preslike dokumenata:

Hrvatski državni arhiv, Državni arhiv u Osijeku, Arhiv Jugoslavije, Hemeroteka Muzeja Slavonije, Matica srpska Novi Sad, Arhiv Srpske pravoslavne crkve u Osijeku, Privatni arhiv i fotoarhiv protojereja – stavrofora Lazara Miškovića

Priprema i tisak:

Grafika d.o.o., Osijek

Tiraž: 300

ISBN 978-953-8241-05-5

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 150114089.

Knjiga je tiskana financijskom potporom



GRADA OSIJEKA

SADRŽAJ

PROSLOV	8
UVOD	11
SRPSKA ČITAONICA DONJI GRAD	13
OD 1833. DO 1868. GODINE: UTIRANJE PUTA ČITALAŠTVU	14
OD 1868. DO 1914. GODINE: USTROJ I RAZVOJ ČITAONIČKOG DRUŠTVA	17
OD 1919. DO 1941. GODINE: PROMOCIJA ČITALAŠTVA I PRIHVAĆANJE NOVIH KULTURNIH SADRŽAJA	26
PREGLED DRUŠTVENOG PRAVILNIKA	30
POPIS GODIŠNJIH UČLANJENJA	34
SRPSKO PEVAČKO DRUŠTVO „GUSLE“	37
OD RAZVOJA POJANJA DO PJEVAČKIH DRUŠTAVA	38
OD 1847. DO 1918. GODINE: OSNUTAK I GLAZBENI USPON PRVOG PJEVAČKOG DRUŠTVA OSJEČKIH SRBA	40
OD 1918. DO 1929. GODINE: RAZDOBLJE TRAŽENJA STVARALAČKOG PRAVCA	52
OD 1929. DO 1941. GODINE: ZAMAH DRUŠTVENE ORGANIZIRANOSTI I REPERTOARSKE PROFILIRANOSTI	66
PREGLED USTROJA I ORGANIZACIJE PJEVAČKOG DRUŠTVA	74
DRUŠTVENA PRAVILA IZ 1885. GODINE	77
DRUŠTVENI SIMBOLI I ZNAČKE	80
REPERTOAR	83
KONCERTNI PROGRAMI, JAVNI NASTUPI I MEDIJSKA KRITIKA	85
SRPSKA ZANATLIJSKA ZADRUGA	99
OD 1891. DO 1918. GODINE: OBRTNIČKO UDRUŽIVANJE I DJELOVANJE ZA VRIJEME AUSTRO – UGARSKE	100
OD 1920. DO 1941. GODINE: OBNOVA OBRTNIČKE ZADRUGE I PRIJELAZNA ETAPA NJEZINA RADA	104
SRPSKA ŽENSKA DOBROTVORNA ZADRUGA	111
OD 1897. DO 1918. GODINE: OSNUTAK I RAZVOJ HUMANITARNO – KULTURNOG DRUŠTVA	112
OD 1920. DO 1929. GODINE: NA PUTU PROFILIRANJA I PRONALAŽENJA DRUŠTVENE SVRHE	116
OD 1930. DO 1941. GODINE: RAZDOBLJE DRUŠTVENE PRIZNATOSTI	119
PRAVILNIK DOBROTVORNE ZADRUGE „SRPKINJA“ U OSIJEKU	122
OSVRT NA DRUŠTVENE PROSLAVE I HUMANITARNE AKCIJE	128
SRPSKA ČITAONICA GORNJI GRAD	135
UVJETI I OSNUTAK ČITAONICE POČETKOM 20. STOLJEĆA	136
OD 1919. DO 1941. GODINE: OBNOVA I RAD SRPSKE ČITAONICE GORNJI GRAD	136
PREGLED DRUŠTVENOG USTROJA I PRAVILNIKA	140
ČLANOVI SRPSKE ČITAONICE GORNJI GRAD 1930. GODINE	144

SRPSKI SOKO	147
OD 1905. DO 1909. GODINE: RAZVOJ SOKOLSKJE IDEJE I OSNUTAK SRPSKOG SOKOLSTVA U OSIJEKU	148
OD 1910. DO 1918. GODINE: ZAMAH I POPULARNOST SOKOLSKOG DRUŠTVA	151
OD 1919. DO 1923. GODINE: PITANJE POTREBITOSTI U NOVOJ DRŽAVI	155
PROGRAMI SOKOLSKIH ZABAVA I JAVNIH VJEŽBI	158
POPIS GODIŠNJIH UČLANJENJA	163
SRPSKO PEVAČKO DRUŠTVO „ZMAJ“	167
OD 1922. DO 1929. GODINE: GLAZBENI ŽIVOT PRVOG GORNJOGRADSKOG SRPSKOG PJEVAČKOG DRUŠTVA	168
DRUŠTVENI PRAVILNIK	173
REPERTOAR	176
KONCERTNI PROGRAMI I NOVINSKA KRITIKA	177
SRPSKO CRKVENO PEVAČKO DRUŠTVO „SVETI SAVA“	187
OD 1933. DO 1941. GODINE:	
OBNAVLJANJE GORNJOGRADSKOG PJEVAČKOG DRUŠTVA I NJEGOVANJE CRKVENE PJESME	188
PREGLED USTROJA I PRAVILNIKA	192
DRUŠTVENE ZNAČKE I SIMBOLI	199
NOVINSKI OSVRTI I KRITIKA	200
SRPSKI KULTURNI DOM	203
ZAČETCI NJEGOVE IDEJE I OSTVARENJE PROJEKTA	204
DRUGI SVJETSKI RAT	209
SRPSKO KULTURNO DRUŠTVO „PROSVJETA“ – PODODBOR OSIJEK	219
MJERE ZA NASTAVAK RADA I GAŠENJE PRIJERATNIH SRPSKIH KULTURNIH DRUŠTAVA	220
OD 1945. DO 1948. GODINE:	
OSNIVANJE OSJEČKOG PODODBORA I UTIRANJE NOVIH MODELA STVARALAŠTVA	225
OD 1949. DO 1954. GODINE: USPJEH KULTURNO – UMJETNIČKOG AMATERIZMA	234
OD 1955. DO 1963. GODINE:	
RAZDOBLJE STAGNACIJE I NEODRŽIVOSTI PRIJAŠNJIH SADRŽAJA	247
OD 1964. DO 1972. GODINE: GUBITAK STARIH I PREUZIMANJE NOVIH KULTURNIH PRAVACA	254
ZAKLJUČNE NAPOMENE	265
BIOGRAFSKI VODIČ	269
SAŽETAK	312
CAŽETAK	314
SUMMARY	316
IZVORI I LITERATURA	318
BIOGRAFIJA AUTORA	329
RECENZIJE	331

PROSLOV

Društvene vrijednosti i kultura razlog su od davnina okupljanja ljudi kroz društvene zajednice i razne oblike sastajanja. Povezujući više ljudi sa zajedničkim interesima, željama i uvjerenjima, svako udruženje značilo je korak bliže k ispunjenju profesionalnih, kulturnih, humanitarnih i drugih zanimanja. Industrijalizacija, jačanje građanstva i promjena svijesti među ljudima u 19. stoljeću doveli su do nastanka potrebe za novim oblikom druženja i okupljanja. Upravo je odraz tih promjena nastanak raznih društava, udruženja i organizacija. Prateći okolnosti nastanka, ciljeve, rad i djelatnost svakog od društava ponaosob, steći ćemo najvjerniju sliku o kulturnim, socijalnim i psihološkim potrebama svakog individualca određenog razdoblja.

Knjiga *Srpska kulturna, sportska i zanatlijska društva* predstavljam svakome tko se iz bilo kojeg razloga zanima za povijesna događanja, tekovina prijašnjih razdoblja, a koje se doimaju izravno ili neizravno posljedicama i danas. Ona je rezultat nastojanja da se upotpuni povijesni pregled prošlosti grada, istraži i opiše povijest stvaralaštva Srba i obilježi značajna obljetnica 170 godina od osnutka prvog srpskog pjevačkog društva u Osijeku.

Prilikom obrade ove teme, pozornost mi je bila usredotočena na važne događaje u povijesnom životu grada, kulturnom stvaralaštvu i društvenu važnost svakog od predstavljenih društava. Tome me je usmjeravalo sedmogodišnje istraživanje i potom obrada prikupljene građe, nametnuvši takav redoslijed zbog vremenskih javljanja pojedinih događaja i međusobnog ispreplitanja. Nezahvalnost je u istraživanju povijesti Srba u istočnoj Hrvatskoj suviše malo objavljenih dijela, kojima bi ova tematika bila dostupna širokoj zajednici. Zato je bilo potrebno obuhvatiti najvažnija događanja, njihove nositelje i posljedice, koji su doprinijeli općem oblikovanju društvenog, gospodarskog, kulturnog i obrazovnog profila. Posebna je pozornost usredotočena na okolnosti prilikom osnutka, društveno – kulturno djelovanje i stvaralaštvo te ideje i uvjerenja rukovodstava. Namjera mi je bila pokazati kako je složan i predan rad „malog“ čovjeka bio dovoljan pokretač u zajedničkoj energiji stvaralaštva, a općedruštveno ispreplitanje omogućilo ostvarenje ciljeva.

Osobina ovog istraživanja bila je stalna pokretljivost i traganje za novim objavljenim i neobjavljenim izvorima. Kad sam prije osam godina na dar dobio značku Srpskog pevačkog društva „Gusle“, bio je to jedini trag s kojim sam raspolagao i koji je dokazivao postojanje ovoga društva. Govorilo se kako su Srbi u Osijeku i okolici imali bogatu kulturnu i prosvjetnu djelatnost, međutim do danas praktično nema znanstvenih radova na tu temu. Iako sam se trudio razriješiti brojne nedoumice i dati odgovore na što više pitanja koja su nastajala za vrijeme pisanja ove knjige, neka su ostala neodgovorena iz jednostavnih razloga. Pisati o povijesti srpskih društava nezahvalan je posao jer je arhiv društava i Srpske pravoslavne crkve u Osijeku nestao u vihoru ratova, a ono što je preostalo rasuto je po knjižnicama i arhivima diljem bivše Jugoslavije. Istinska želja za što potpunijim prikazom, zahtijevala je od mene obilno i više puta ponavljano istraživanje razne literature koja se bavi pojedinim temama iz toga razdoblja. Nezahvalno je bilo izvući na svjetlo dana podatke preuzete iz raznih novina, glasila kulturnih i dobrotvornih društava i zabavnih časopisa, te razlučiti potrebitost svakog od njih. Utrošen je nebrojen broj sati na pregledavanje novina u Hemeroteci Muzeja Slavonije, Matici srpskoj i Narodnoj biblioteci Srbije. Svi su korišteni izvori koji su mi bili na raspolaganju, potanko navedeni na odgovarajućim mjestima. Moram napomenuti da iako sam se trudio uvrstiti točne i vjerodostojne podatke, vjerojatno su se u pisanju potkrale greške, za koje se nadam da mi čitatelji neće uzeti za zlo jer nisu namjerne.

Istraživanje ove cjelokupne tematike omogućilo mi je, kako sam procijenio, prikaz povijesti našega grada na jedan drukčiji način i iz perspektive jedne manjinske zajednice. U svakome povijesnom razdoblju od sredine 19. stoljeća pa do razdoblja socijalističke Jugoslavije, ogleda se temeljni preobražaj dugogodišnjih tradicionalnih oblika kulture i društvenosti. Parafrazirat ću riječi povjesničara Nikole Kosanovića, kako je grad Osijek jedna velika pozornica na kojoj je povijest dočekivala i ispraćala razne ljude. Tako se i društvo mijenjalo, ali uz prisutni doprinos jer je djelatnost počivala na plemenitim idejama prijateljstva, zajedništva i poštovanja. Čitatelji će zapaziti da su pojedini podaci u poglavljima, predloženi na temelju već objavljenih činjenica i tvrdnji, ali se oni nisu mogli izostaviti jer do sada nisu nikad objavljeni u jednoj cjelini. Zato ovaj moj rad smatram sudionikom budućih istraživanja i skroman doprinos upoznavanju s jednom zbilja posebnom i neobrađenom tematikom.

Uz sve to moram spomenuti zbog jednostavne činjenice što nisam povjesničar i da stoga, moram biti zahvalan onima koji su prepoznali moju želju za istraživanjem i pomogli mi na putu oblikovanja ovoga rada i usvajanja novog znanja. Zahvalio bih se akad. prof. dr. Velimiru Ćerimoviću, prof. Zdenku Samaržiji, dr. sc. Milanu Ivanoviću i prof. Nikoli Živkoviću koji su mi bili pomoć i podrška od samog početka. Zahvalit ću se ovim putem i svim Osječanima koji su mi savjetima i smjernicama pomogli da ovo djelo dočeka svoju završnicu.

Dakako, za proučavanje povijesti i kulture srpske manjine u gradu Osijeku i nova istraživanja o drugim dijelovima općeg života, ostaje mnogo posla. Samo je djelić građe prikazan ovom knjigom i smatram je dijelom vlastite šire ideje da obradim i druga područja života srpske manjinske zajednice grada Osijeka kroz razne dijelove prošlosti, a ne samo kulturna društva. Kao liječnik, želim istaknuti svakom čitatelju da je njegovanje vlastite kulture i društvenosti podjednako važno kao i njega fizičkog zdravlja. Bez obzira negujemo li kulturni dio našeg bića pjevanjem, plesom, odlascima na priredbe, čitanjem i sl., važno je da u svakidašnji život uvrstimo taj neizostavni dio naše osobnosti. Njegovanje vlastite kulture, negujemo i svoju zavičajnost i postajemo dio jednog zdravog društvenog koncepta, odgovornog prema sebi i prema drugima.

Povijest koja nije zaobilazila ove vremesne slavonske predjele, ostavila je iza sebe znatan povijesni, kulturni i duhovni trag. Jakov Ignjatović, pisac iz gradića Sent Andreje, progovara u svojim *Memoarima*: „I kad u Sent Andreji jednom nestane Srba, a jedared će ih nestati, onda će im obronci divnih planina biti grob, mirisno zelenilo pokrov, a zvuk zvona njihovih hramova pratiće ih u večnosti...“. Premda tugaljivo progovara o sudbini Sent Andreje, Jakov Ignjatović uspio je ovjekovječiti kulturno bogatstvo i duh svog rodnog zavičaja, koji zauvijek žive u redovima njegovih djela. Sutrašnjica u našem gradu na rijeci Dravi jednako je upitna i nesigurna. Stoga ću, vođen mišlju Jakova Ignjatovića reći – kao i u Sent Andreji, jednom će nestati Srba u Osijeku. Tada će se tek zvuk zvona donjogradske Uspenija Presvete Bogorodice talasati vodama rijeke Drave, a spomenici prošlosti osječkih Srba svjedočiti o narodu koji je svojom pjesmom, pisanom riječju i kulturom sudjelovao u izgradnji i oblikovanju grada Osijeka.